

KRONIKA

VERTYBIŲ PROBLEMOS

1975 m. gegužės 5 d. Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija ir Vilniaus V. Kapsuko universiteto Filosofijos katedra šia tema surengė respublikinę filosofų konferenciją, skirtą pergalės Didžiajame Tėvynės kare trisdešimtmečiui paminėti.

Ši konferencija pratęsė socialinių vertybių klausimų nagrinėjimą, kuriam buvo skirtas 1969 m. Vilniaus universitete įvykęs tarpinstitutinis simpoziumas¹. Kaip anksčiau simpoziume, taip ir konferencijoje buvo aptarta daugelis problemų: vertybinio mąstymo savitumas, vertybinė individo orientacija, dorovinės, estetinės vertybės ir kt.

Į konferenciją atvyko respublikos aukštųjų mokyklų, LTSR Mokslų akademijos ir kitų žinybų atstovai.

Pranešimą apie vertybinio mąstymo savitumą perskaitė S. Rapoportas (LTSR MA). Jis pažymėjo, kad tikslieji metodai, prasiskverbę į visuomenės mokslus, paskatina tirti metodologinius principus, kurie skiria empirinį socialinės realybės pažinimą nuo vertybinio. Jeigu pirmasis, anot jo, stengiasi duoti objektyvų, stochastinį pasaulio vaizdą, tai antrasis — savo stichinių (kasdieninė sąmonė) ir susistemintų (ideologija, menas, visuomenės mokslai) formų pagrindu konstruoja „visuotinai“ determinuotą, teleologinį pasaulio modelį, pagrįstą antropocentrizmu.

Psichologija, socialpsichologija, sociologija, lingvistika, psicholingvistika, etnologija, filosofija, modalinės logikos jau se-

niai tyrinėja įvairius pasaulio aksiologinio modeliavimo aspektus. Šiuos aspektus apibendrinus, pranešėjo nuomone, išryškėtų žmogiškojo pažinimo vertybinė bazė.

S. Šinkūnas (LTSR MA) pranešime „Apie funkcinę socialinių vertybių interpretaciją“ konstatavo, kad socialinių vertybių, kaip sudėtingo reiškinių, išsami empirinė charakteristika nėra galima, neišskaidžius vertybinių sprendimų į atskirus komponentus.

Tos socialinės struktūros, kurios formuoja vienas ar kitas socialines vertybes, priskiria joms ir konkrečias funkcijas. Todėl funkcinė socialinių vertybių interpretacija aiškina ir socialinių vertybių prigimtį. Funkcines socialinių vertybių savybes galima analizuoti sistemos „visuomenė-žmogus“ posistemėse. Pranešėjo nuomone, tos pačios socialinės vertybės kiekvienoje posistemėje turi savitas funkcijas. Šia prasme socialinės vertybės gali būti polifunkciškos ir net disfunkciškos.

Konkrečiau socialinių vertybių prigimtį galima apibūdinti, analizuojant kiekvieną posistemę kaip savarankišką sistemą. Tokia daugiaplanė socialinių vertybių prigimties analizė padėtų konkretizuoti jų funkcijas.

Dorovinių vertybių klausimams konferencijoje buvo skirti du pranešimai. Dorovės kriterijaus metodologinį turinį nagrinėjo Č. Kalenda (VVU). Jis parodė, kad marksistinės-lenininės etikos metodologinių pagrindų naujumas etinių teorijų istorijoje ryškiausiai atsiskleidė, sprendžiant doro-

¹ To simpoziumo medžiaga paskelbta atskiru leidiniu („Metodologinės vertybių problemos“, V., 1970)

vės kriterijaus problemą. Marksizmas neatmetė dorovinio reguliavimo esmės. Dorovės vertinamoji funkcija, kaip pradinis dorovinio reguliavimo momentas, visada buvo susijusi su žmogaus elgesio visuomeninės vertės nustatymu. Marksizmas suteikė šiai funkcijai naują ir žymiai gilesnę prasmę. dorovę jis parodė kaip ekonominės visuomenės raidos sąlygotą reiškinių, traktuodamas tą raidą ne kaip kokios nors idėjos (antgamtinės ar žemiškos) įgyvendinimo procesą, o kaip žmonių praktinę veiklą. Dėl to objektyvaus kriterijaus, kuris padėtų atskirti gerį nuo blogio, marksizmas ieško visuomenės raidos poreikiuose.

Pranešėjas atskleidė V. Lenino suformuluoto komunistinės dorovės kriterijaus humanistinį turinį. Kadangi sąvoka „komunistinės visuomenės kūrimas“ žymi dėsningą gamybos vystymąsi tikslingos žmonių veiklos aspektu, tai asmenybės elgesio dorovinio vertingumo nusakymas, atsižvelgiant į jos dalyvavimą, kuriant komunistinę, išreiškia marksistinį požiūrį į dorovę kaip į reiškinių, kuris priklauso nuo ekonominio visuomenės vystymosi.

J. Morkūnienė (LTSR MA) pranešime „Humanizmas kaip vertybė“, remdamasi skirtingais objektyvios realybės išsiviniavimo būdais, išskyrė du humanizmo sąvokos aspektus, išreiškiančius nevienodus tikrovės suvokimo lygius. Vertybinių santykių traktuodami kaip atskirą įvairiapusių subjekto ir objekto santykių momentą, galime pastebėti skirtumą tarp mokslinės humanizmo teorijos bei humanistinių idealų ir vertinimų sistemos, kaip dorovinės sąmonės turinio.

Istorijoje humanizmas yra vertybė tol, kol individas ir visuomenė netampa sąmoningu istorijos subjektu. Visuomenei pasiekus tokį išsivystymo lygį, kai išryškėja jos raidos dėsningumai, vertybiniai vaizdiniai gali būti pagrindžiami moksliskai. Mokslinė humanizmo teorija atskleidžia objektyvų realių humanizmo sąlygų susidarymo turinį.

Dorovės kategorijų sistemoje humanizmas išlieka vertybe, ir kaip dorovinis idealas jis išreiškia aukščiausią pagėdaujamą visuomeninės tikrovės vertinimo būdą.

Pranešėja pažymėjo, kad marksistinė humanizmo teorija atlieka vertybinių vaizdinių kriterijaus funkcijas.

Estetinių vertybių problemas buvo gvildenamos A. Katalyno (LTSR MA) ir

Z. Jackūno (RMTB) pranešimuose, A. Katalynas akcentavo meno specifikos, meninės vertybės bei kitų meno teorijos problemų loginį ryšį. Šiuo pagrindu jis išskyrė dvi meno teorijų kryptis. Viena iš jų meno specifikos ir kūrinių meninio vertingumo problemas aiškina kaip vieningos teorinės sistemos dalykus; tačiau, absoliutizuodamos atskirų meno šakų kūrybos principus, pasirinkdamos nepakankamai pagrįstas prielaidas meno specifikai aiškinti, šios krypties teorijos nepajėgia nustatyti efektyvių meno vertingumo kriterijų. Kita teorinė kryptis meno specifikos problemas nesusieja su jo vertinimo kriterijais, t. y. nepaaikšina, kaip atskirti gerą meno kūrinį nuo blogio.

Pranešėjo manymu, moksliskai pagrįsta meno teorija gali būti tik ta, kuri susieja aprašomąją meno analizę su vertinamąja.

Z. Jackūnas pranešime „Meno pažintinės funkcijos aksiologinės analizės problemos“ išskyrė tokias estetines teorijas, kurios ignoruoja pažintines arba vertinamąsias meno funkcijas, ir tokias, kurios abiem aspektams teikia tam tikrą reikšmę. Visas šias teorijas, anot pranešėjo, galima pagrįstai įvertinti, jei remiamasi tokiomis prielaidomis: 1) pažintinė meno kūrinių vertė sudaro tik vieną jų estetinės vertės veiksnį; 2) pažintinė funkcija yra subordinuota estetinio poveikio funkcijai; 3) pažintinė funkcija menei reiškiasi specifiniu būdu, bet ji nesudaro meno specifikos. Šios prielaidos leidžiančios paaikškinti tikrovės pažinimo meniniu būdu specifiką. Tas paaikškinimas suteikia galimybę suvokti, kaip tikrovės pažinimo funkcija organiškai integruojama meninėje struktūroje.

Darbo, kaip svarbiausios gyvenimo vertybės, mokslinio pažinimo problemai savo pranešimą paskyrė Z. Morkūnas (LTSR MA). Jo nuomone, darbo, kaip svarbiausios gyvenimo vertybės, poreikį suformuoja tiesioginiai žmonių tarpusavio santykiai, kai, vykstant visuomenei medžiagų apytakai, tarp žmonių nėra prekių mainų ir valstybės, ir tokie santykiai su gamta, kai žmonės „dirguoja“ gamybos procesui — ji kontroliuoja ir reguliuoja. Esant tokiems santykiams, universalių žmogaus sugebėjimų vystymasis tampa savitiksliu. Tą savitiksliškumą galima realizuoti tik universalioje veikloje.

A. Matulionis (LTSR MA) gvildeno vertybinių orientacijų ir individo veiklos

motyvacijos sąveikos klausimą. Jo nuomone, motyvas iki galo neatspindi asmenybės giluminių procesų. Motyvas formuojasi, remdamasis poreikiais, interesais, nuostatomis, idealais, įsitikinimais, vertybėmis ir kt. Kiekvienas iš šių elementų gali tapti veiklos motyvu, tačiau žmogaus veiklos sociologinei analizei labiau taikytina koncepcija, kurioje motyvas tiesiogiai kildinamas iš vertybinių orientacijų.

Žmogaus fizinio tobulumo metodologinį aspektą savo pranešime nagrinėjo Č. Andriuskevičius (KKI). Sociališkai reikšmingomis jis laiko tik tas fizinio tobulumo puses, kurių turinys ir kilmė yra socialinės determinacijos padarinys. Neribota galimybė fiziškai tobulėti sąlygoja specifinį žmogaus vertybės neišsemiamumą.

1. *Cechanovičiaus* („Czerwony sztandar“ redakcija) pranešimas „Negatyvioji dialektika“ apie socialinę meno vertę buvo skirtas T. Adorno estetinės koncepcijos kritikai. Pranešėjas parodė, kad T. Adornas, kritikuodamas bet kokį sociališkai angažuotą meną ir siūlydamas jo neutralias formas, lieka konformistas socialiniu, politiniu ir estetiniu atžvilgiu.

Žymaus amerikiečių kultūrinės antropologijos atstovo Dž. Merdoko kultūros „kitimo“ koncepciją apžvelgė E. Gendrolls (KPI). Dž. Merdokas, žinomas daugialiniškos kultūros evoliucijos teorijos ir kryžminio kultūrų lyginimo šalininkas, mėgina sukurti tokią metodologiją, kuri atskleistų

sudėtingų kultūros reiškinų dinamiką, sąlygojamą gyventojų skaičiaus didėjimo ar mažėjimo, jų migracijos, skirtingos kultūros žmonių kontaktų, gamtinės aplinkos kitimo ir kitokių veiksnių. Pranešėjas kritiškai įvertino Dž. Merdoko kultūrinę reliatyvizmą ir jo požiūrį į socialinės organizacijos nepriklausomumą nuo ekonominės struktūros.

Diskusijose kalbėjo E. Meškauskas, S. Rapoportas, Z. Jackūnas, A. Katalynas, M. Padolskienė, Č. Andriuskevičius, Z. Morkūnas, J. Lazauskas.

E. Meškauskas pažymėjo, kad vertybių problemas reiktų nagrinėti platesniame marksistinės filosofijos kontekste. Siau-ri, techniškai tyrinėjimai yra reikalingi, tačiau jie neįmanomi be bendros teorijos, nes būtina iš anksto žinoti, ko siekiama. Be to, reikia aiškiai skirti analizės aspektus. Kritikuojant buržuazines teorijas, kartu reiktų problemas spręsti pozityviai.

J. Lazauskas (LKP CK) atkreipė dėmesį į tai, kad sunkoka lyginti prieš keletą metų vykusio tarpinstitutinio simpoziumo ir šios respublikinės konferencijos rezultatus arba kalbėti apie problematikos pagilinimą, nes čia dalyvavo kiti pranešėjai. Pernelyg marga ir pranešimų tematika. Jo nuomone, reikėtų apibrėžti vertybės sąvoką, atskleisti pažintinius vertinimų momentus.

J. Morkūnienė